

אשה בשבע ברכות

א. "שבע הברכות" הנאמרות בחתונה, ולאחר מכן ב"שבעת ימי המשתה" הנערכים לכבודם של החתן והכלה, נקראו בלשון חז"ל **"ברכת חתנים"**, ודינם להיאמר בעשרה כדברי המשנה במסכת מגילה (פ"ג מ"ג) "אין פורסין על שמע, ואין עוברין לפני התיבה, ואין נושאים את כפיהם, ואין קורין בתורה, ואין אומרים ברכת אבלים **וברכת חתנים**, ואין מזמנין בשם, **פחות מעשרה**". וכפי שנפסק בשו"ע (אבן העזר סי' סב סע' ד) "אין מברכין ברכת חתנים, אלא בעשרה גדולים ובני חורין".

בטעמו של דין זה נחלקו במסכת כתובות (ז, ב) "אמר רב נחמן, אמר לי הונא בר נתן, תנא מנין לברכת חתנים בעשרה, שנאמר (רות ד, ב) **וַיִּקַּח עֲשָׂרָה אֲנָשִׁים מִזִּקְנֵי הָעִיר וַיֹּאמֶר שְׁבוּ פֹה וַיֵּשְׁבוּ**" [פסוק זה נאמר במגילת רות, כאשר בועז יבם את רות, ועשה זאת בנוכחות עשרה אנשים כדי לפרסם זאת]. ורבי אבהו אמר מהכא, (תהלים סח, כז) **בְּמִקְהֵלוֹת בָּרְכוּ אֱלֹקִים ה' מִמֶּקוֹר יִשְׂרָאֵל**". ופירש רש"י את דברי רבי אבהו: "על ברכת מקור צריך קהל, והיינו עשרה, כמו הקהל את העדה (במדבר כ, ח) ואין הקהל בפחות מעדה, ועדה עשרה, כדילפינן (ברכות כא, ב) מעדת מרגלים עד מתי לעדה הרעה, יצאו יהושע וכלב". ברכת חתנים נאמרת על "מקור ישראל" - כי נישואין הם המקור והיסוד לכלל ישראל, ולכן בשל חשיבות ענין זה, צריכה ברכה זו להיאמר "במקהלות", דהיינו בפני "קהל" של עשרה [כפי שנלמד ממרגלים].

נוכחות עשרה בברכת חתנים - מדין "דבר שבקדושה" או מגדרי ברכת השבח והודאה

ב. והנה בשיטה מקובצת (שם ד"ה גופא) כתב בשם הגאונים: "ויקח עשרה אנשים מזקני העיר, פירוש סתמא דמילתא שלא כנסן אלא לברכת חתנים, דאי משום עדים או קנין בתרי סגיא ליה, הא לא כנסן אלא לברכה בלבד. **ומפני שדבר שבקדושה הוא לברך את השם**, כינס עשרה". הצורך בנוכחות עשרה בשעת הנישואין ודאי אינו משום עדים או לצורך הקנין, כי לעניינים אלו די בשני אנשים. ומוכח, כי בעשרה הצורך בברכת חתנים הוא מדין "דבר שבקדושה" הנאמרים בעשרה, ככל ה"דברים שבקדושה" הנאמרים בעשרה, כפי שנפסק בשו"ע (או"ח סי' נה סע' א ומשנ"ב שם ס"ק ב) "כל דבר שבקדושה, כגון קדיש וקדושה וברכו וקריאת התורה ונשיאת כפים, אין אומרים אותו בפחות מעשרה שנאמר ונקדשתי בתוך בני ישראל, וילפינן בגזירה שוה דתוך תוך ממרגלים, דכתיב עד מתי לעדה הרעה הזאת, יצאו יהושע וכלב, נשאר עשרה וקוראין עדה".

וכן נראה מדברי הרמב"ם (הלכות אישות פ"י ה"ה) שכתב: "ואין מברכין ברכת חתנים אלא בעשרה גדולים ובני חורין וחתן מן המנין". וכתב המגיד משנה: "ומה שכתב גדולים ובני חורין, לומר שאין עבד

וקטן מצטרפים, כמסקנא דפרק שלושה שאכלו. וכן דעתו ז"ל בהלכות תפילה (פ"ח ה"ד) והוא הדין לכל דבר שצריך עשרה שאין מצטרפים". המגיד משנה הבין בדברי הרמב"ם, שצמד המילים שהוסיף הרמב"ם "גדולים ובני חורין" על דברי הגמרא "ברכת חתנים בעשרה", בא ללמדנו שגדר ברכת חתנים דומה להלכות תפילה ונובע מגדר "דבר שבקדושה" שנאמר בעשרה, ומי שאינם "גדולים ובני חורין" לא נכללים ב"עשרה".

אולם התוספות רי"ד (כתובות שם) כתב: "ברכת חתנים צריכה עשרה, כדכתיב במקלות ברכו ה', וכתוב ברוב עם הדרת מלך, **וזו האסיפה היא על כבודו לברכו ברבים**". ונראה מדבריו שחיוב עשרה בברכת חתנים אינו משום "דבר שבקדושה", אלא משום שזה **גדר של ברכת השבח והודאה** שיש לאומרה בעשרה לכבוד הקב"ה בשעה שמתאספים הרבים לכבודו במקלות עם.

וכן מפורש בערוך השולחן (אבן העזר סימן סב אות יא) שגדר ברכת חתנים אינו מדין דבר שבקדושה, כדבריו: "אין מברכים ברכת חתנים אלא בעשרה גדולים ובני חורין ולא עבדים, בין שאומרים אותם בשעת נישואין ובין שאומרים אותם בהמשתה אחר ברכת המזון. ואף על גב **דלאו דבר שבקדושה הוא כקדיש וקדושה** שלא יתאמרו בפחות מעשרה, מכל מקום כיון דאומרים "שהכל ברא לכבודו" לכבוד הנאספים, ומזכירים בנין ירושלים, **אין מדרך הכבוד להזכירם בפחות מעשרה** (ע' מגילה כג, ב) וילפין לה מקרא דבועז דכתיב ויקח עשרה אנשים".

ג. ונראה כי גם המשנה ברורה והגרי"ז מבריסק, נחלקו האם ברכת חתנים היא בגדר "דבר שבקדושה" הנאמר בעשרה, או שהוא בגדר ברכת שבח והודאה כשיטת התוספות רי"ד.

בשו"ע (או"ח סימן ריט סעי' ג) נפסק: "ברכת הגומל לחייבים טובות, צריך לברך ברכה זו בפני עשרה, ותרי מיניהו רבנן, דכתיב (תהלים קז, לב) וירוממוהו בקהל עם ובמושב זקנים יהללוהו וכתב המשנה ברורה (ס"ק ו) "עשרה עם בעל הנס", דהיינו שהמברך את ברכת הגומל יכול להיות אחד מהעשרה. ובשער הציון (ס"ק ז) הוסיף: "ואע"ג שכתב דהראנ"ח חולק [ונמשכו אחריו איזה אחרונים] אעפ"כ נראה דיש להקל [שהמברך הוא אחד מהעשרה]. וסמך לדבר, דהא כל דין דעשרה ילפין מ"וירוממוהו בקהל עם", אם כן כמו גבי **ברכת חתנים** דילפין גם כן לחד מאן דאמר מ"במקהלות ברכו את ה'", ואפילו הכי חתנים מן המנין, וכל שכן ברכה זו דקילא". ומבואר בדבריו כי ברכת חתנים וברכת הגומל שוות בכך שצריכות להיאמר בפני "קהל" - בברכת חתנים נלמד דין זה מהפסוק "**במקהלות ברכו את ה'**", ובברכת הגומל נלמד דין זה מהפסוק "וירוממוהו בקהל עם". וכשם שבברכת חתנים חתן נכלל בעשרה, כך גם בברכת הגומל, בעל הנס נכלל בעשרה שבנוכחותם נאמרת הברכה.

ובספר מעתיקי שמועה (עמ' יא) הביא בשם הגרי"ז מבריסק "שטען על ראייתו של השער הציון, דלא דמיא דינא דעשרה דנאמרה לענין ברכת חתנים לדינא דעשרה דנאמרה לענין ברכת הגומל. דדינא דעשרה שנאמרה בברכת חתנים הוה **משום אין דבר שבקדושה פחות מעשרה**, ואילו דינא דעשרה לענין ברכת הגומל ודאי לא הוה משום דינא דאין דבר שבקדושה גרידא. וביאר מרן זצ"ל [הגרי"ז] דדינא **דאין דבר שבקדושה פחות מעשרה** הוא מחובת הברכה שטעונה להיאמר בעשרה, משא"כ דינא דעשרה שברכת הגומל הוה **דין במצות הודאה** ולא דין במה שהברכה טעונה".

נמצא כי נחלקו המשנה ברורה [בשער הציון] והגרי"ז, האם ברכת חתנים היא בגדר "דבר שבקדושה". בשער הציון השווה בין ברכת הגומל לברכת חתנים, כי לדעתו טעם ההלכה שברכת חתנים נאמרת

בעשרה אינו משום "דבר שבקדושה" אלא זהו **גדר בברכת הודאה** שצריכה להיאמר בפני עשרה, ולכן השווה זאת לברכת הגומל שגם היא בגדר ברכת הודאה, שבעל הנס נכלל בעשרה כשם שהחתן נכלל בעשרה - וכדעת התוספות רי"ד שברכת החתנים היא **ברכת השבח וההודאה שצריך לאומרה באסיפת עשרה**.

ואולם הגרי"ז השיג עליו, שהשוואה זו אינה נכונה, כי ברכת חתנים וברכת הגומל חלוקות ביסודן, והצורך בעשרה בברכת חתנים הוא משום **שאיין דבר שבקדושה פחות מעשרה**, וכדעת השיטה מקובצת ומשמעות הרמב"ם, לעומת הצורך בעשרה בברכת הגומל, שהוא דין מסויים **במצות הודאה** שצריכה להיאמר בעשרה.¹

היו עשרה כשהתחילו לברך ברכת חתנים ויצאו חלקם - האם יסיימו הברכות ללא עשרה

ד. נפקא מינא במחלוקת זו בגדר ברכת חתנים היא כאשר היו עשרה נוכחים כשהתחילו לברך ברכת חתנים ויצאו חלקם, האם מותר להמשיך ולסיים את שאר הברכות ללא עשרה. בשו"ע (או"ח סימן נה סעיף ב) נפסק: "אם התחיל לומר קדיש או קדושה בעשרה ויצאו מקצתם, גומרים אותו הקדיש או אותה הקדושה שהתחיל". ולפי זה נראה שלדעת הסוברים שגדר ברכת חתנים הוא "דבר שבקדושה" שאינו נאמר בפחות מעשרה, הוא הדין אם עשרה התחילו לברך ברכת חתנים ויצאו מקצתם, מותר לסיים את שאר הברכות ללא כל העשרה.

אולם לדעת הסוברים שברכת החתנים בגדר **ברכת השבח וההודאה שצריך לאומרה באסיפת עשרה** כדי להרבות בכבודם של החתן והכלה, מסתבר **שכל** שבע הברכות הנאמרות בברכת חתנים צריכות להיאמר באסיפת עשרה, וכאשר יצאו מקצתם ואין עשרה לא ניתן להמשיך ולברך את הברכות. [ברם לפי זה מתעוררת תמיהה בדברי הערוך השלחן (אבן העזר סימן סב אות יג) שכתב: "יראה לי דאם התחילו ברכת חתנים בעשרה ויצאו מקצתם דגומרים אותם אפילו בפחות מעשרה, דהרי אפילו בקדיש וקדושה הדין כן כמו שכתב באורח חיים סימן נ"ה, וכל שכן בברכת חתנים. ועוד דבחדא משנה תנין להו בפ"ג דמגילה, ובוודאי שדיניהם שוה". ומבואר בדבריו שאין מניעה לומר את ברכת החתנים כשיצאו מקצתם בלימוד של "כל שכן" מקדיש וקדושה, שרשאי לאומרם אפילו כשיצאו מקצתם. אולם לעיל [אות ב] טען הערוך השלחן שחיוב עשרה בברכת חתנים אינו משום "דבר שבקדושה", אלא "כיון דאומרים שהכל ברא לכבודו לכבוד הנאספים, ומזכירים בנין ירושלים, אין מדרך הכבוד להזכירם בפחות מעשרה", ואם

¹ על דברים אלו כתב ידידי **רבי יוסף כרמל**, ראש כולל ארץ חמדה בירושלים:

ועוד יש לבאר השוואת המשנה ברורה בין ברכת הגומל לבין ברכת חתנים על פי דברי הרמב"ם במורה נבוכים (ח"ג פרק מט) "ולא נמצא צד התר למשגל רק ביחד אשה ולישא אותה במפורסם, כי אילו היה די לו ביחודה לבד, היו רוב בני אדם מביאים קדשה לבתיהם זמן אחד מוסכם בין שניהם ויאמר שהיא אשתו, ומפני זה צוה לעשות מעשה אחר שייחודה אליו בו והוא האירוסין, ושיפרסם הדבר והוא הנשואין, ויקח בועז עשרה אנשים". נמצא שעל פי הרמב"ם עניין הנישואין הוא הפרסום, ולפי זה יש לומר שגם ברכות הנישואין בעשרה הם חלק מעניין זה של פרסום הנישואין, וכפי שרמז הרמב"ם שהביא את הפסוק על בועז. ולפי זה כשם שברכת הנישואין עניינה פרסום הנישואין ואעפ"כ חתן מן המניין, כך גם ברכת הגומל שעניינה פרסום הנס וההודאה בעל הנס הוא מן המניין. הפומביות - "עשרה" כפי שהסביר הרמב"ם היא ההבדל המשמעותי בין האירוסין-קידושין הנעשים בפני שנים-שני עדים כשרים לבין נישואין שחייבים להיות בפומבי-בקהל בפני/במעמד עשרה. וזה חידוש מעבר לדין הודאה בציבור.

כן היתה צריכה ההלכה להיות שאם יצאו מקצתם לא ניתן להמשיך ולברך את הברכות, היות ו"אין מדרך הכבוד להזכירם בפחות מעשרה", וצ"ע².

שבע ברכות ברמקול

ה. נפקא מינא נוספת האם ברכת חתנים היא מדין "דבר שבקדושה" או מגדרי ברכת השבח והודאה, בשאלה שהתחבטו בה פוסקי הדור האחרון, האם מותר לומר את השבע ברכות באמצעות רמקול. בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ד סימן רפז אות יד) כתב: "אנו מקפידים שלא להשתמש ברמקול, לא בקידושין ולא בשבע ברכות דאחר כך, דקול רמקול אין זה קול החתן והמברך, ודמי לשומע מהגרמופן או רדיו שלא מועיל, והוי כלא שמעו, וממילא אין הברכה בציבור, ולא יוצאים ידי חובה. ואף שבלי רמקול יתכן שאין כל הציבור שבמרחק שומעים, מכל מקום עשרה ודאי שומעים, וסגי בהכי. ועל כן ראוי לבטל הרמקול בחופה בברכת האירוסין ונישואין ובקידושין".

לעומתו, כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"י סימן רמה) "ואשר שאל עוד, דאם כן ברכת נישואין דצריך עשרה כמבואר אבן העזר (ריש סי' סב) אם נחליט דעל ידי מגביר קול אין שומעים מפי המברך, אם כן לא נאמר ברכת נישואין בעשרה, זה טעות בידו, דברכת נישואין בעשרה איכא כיון שהיו שם עשרה בשעת ברכה. אלא דלכתחילה צריכים לשמוע, ואם כן מפסידים רק השמיעה גם לדרכו, לא עצם דין עשרה. ועוד, דהכא עדיפא, דבאמת שומעים על ידי מגביר קול, והיות דברכת נישואין לכל הדעות היא ברכת השבח לבד, דע"ת נוטה דנקרא שמיעה על כל פנים". ולמעשה סיים: "מכל מקום כדאי אם אפשר דיעמדו עשרה קרוב להמברך וישמעו ברכתו מפיו כנ"ל, והמהדרין מן המהדרין גם לא רוצים כלל להשתמש במגביר קול". ונראה מבואר מהדברים, כי יסוד המחלוקת האם מותר להשתמש ברמקול בשעת אמירת השבע ברכות, תלוי במחלוקת האם גדר השבע ברכות מדין "דבר שבקדושה" או מגדרי ברכת השבח והודאה. התשובות והנהגות נקט כי השבע ברכות הם "דבר שבקדושה", ועל כן מכיון שהקול שנשמע ברמקול הוא אינו הקול של המברך, נמצא שהברכה לא נאמרה בעשרה, ועל כן לא יצאו ידי חובה כי "דברים שבקדושה נאמרים בעשרה".

² על דברים אלו כתב ידידי רבי יוסף כרמל:

ואולי יש ליישב שלדעת ערוך השולחן הטעם שממשיכים אחר שהתחילו הוא משום שרואים את הסיום כאילו נמשך אחר ההתחלה, וכיוון שהתחיל בעשרה נחשב שעשה הכל בעשרה אע"פ שבאמצע עזבו, וכעין דין "בעליו עמו" שכיוון שהיה בעליו עמו בהתחלה נחשב כאילו כל הזמן בעליו עמו. ולפי זה גם אם בברכת חתנים הוא משום דרך הכבוד, כיוון שבהתחלה היה עשרה נחשב כאילו הכל נעשה בעשרה. ויש לזה קשר גם למה שכתבתי בהערה הקודמת [לעיל הערה 1].

על כך השבתי:

מה שכתבתי לדמות ענין זה לדין 'בעליו עמו', אינו נראה לי, דאפשר שדווקא בדין בעליו עמו, ההתייחסות היא לפי שעת חלות החיוב וממילא נחשב כאילו בעליו עמו כל הזמן, דשעת חלות החיוב הוא הקובע. משא"כ בכבוד חתן וכלה, מהיכי תיתי שדי בתחילה.

אולם השבט הלוי נקט כי "**ברכת נשואין לכל הדעות היא ברכת השבח לבד**", ולכן גם אם העשרה אינם שומעים את **קולו של**³ המברך, אך מאחר שזו ברכת השבח אין צורך שהעשרה ישמעו את הברכה אלא די בכך שהם נמצאים בשעת אמירתה.

• • •

ברכת חתנים - חלק מברכת המזון או ברכה לעצמה

ו. הפרק שני מהלכות ברכות בספר ה"יד החזקה" של הרמב"ם עוסק בדיני ברכת המזון, ופותח בהלכה הראשונה: "סדר ברכת המזון כך הוא, ראשונה ברכת הזן, שניה ברכת הארץ, שלישית בונה ירושלים ורביעית הטוב והמטיב", ובהמשך דבריו מפרט הרמב"ם את הלכות ברכת המזון. והנה בהלכה ט' בפרק זה, כתב הרמב"ם "בבית חתנים מברכין ברכת חתנים אחר ארבע ברכות אלו, בכל סעודה וסעודה שאוכלים שם". **מיקומה של ההלכה העוסקת בדיני ברכת חתנים בהלכות ברכת המזון**, מצביע איפוא, כי ברכת חתנים היא חלק מברכת המזון, כפי שדייק הגרי"ז מבריסק (הובא בספר מעתיקי השמועה עמ' לג) מדברי הרמב"ם הנ"ל "דמזה מבואר **דברכת חתנים היא עצמה שייכת לברכת המזון** ונכללת בה, ובאמת כל הפרק שם איירי בעיקר ברכת המזון, וכמו שכתב שם דבשבת יש להזכיר רצה וכו', ומדכתב אחר כך דינא דברכת חתנים משמע דחד דינא להו, וגם ברכת חתנים הוה מעיקר ברכת המזון".

ונראה שברכת חתנים הנאמרת מייד לאחר ברכת המזון היא כעין ה"הזכרות" שיש להוסיף בברכת המזון בזמנים שונים ["רצה" בשבת, "יעלה ויבוא" בראש חודש ובמועדים] - והיא חלק מברכת המזון. ומדויק כן בהמשך דברי הרמב"ם (שם הלכה י') "ברכה זו **שמוסיפין** בבית חתנים היא ברכה אחרונה משבע ברכות של נישואין". ברכת חתנים היא "תוספת" שנקבעה כחלק מברכת המזון לכבוד שמחת הנישואין.

אולם הנצי"ב בספרו העמק שאלה (פרשת חיי שרה שאלתא טז) הביא מדברי מסכת סופרים (פרק יט) שנהגו לברך את ברכת החתנים גם בלא סעודה, וכתב: "**ברכת נישואין ברכה בפני עצמה היא ולא שייך לברכת המזון**. והרי במסכת סופרים תני דמנהגם היה לברך ברכת חתנים בבוקר ובערב באסיפת עם בלא סעודה, **אלא שנהגו לסמכה לסעודה**". כלומר, ברכת חתנים אינה חלק מברכת המזון, אלא שנהגו לאומרה בסמוך לברכת המזון, אך בעיקרון אין כל מניעה לאומרה גם ללא סעודה וברכת המזון.

ז. המחלוקת האם ברכת חתנים היא חלק בלתי נפרד מברכת המזון, או ברכה בפני עצמה שנהגו לאומרה בסמוך לברכת המזון - עומדת ביסודן של מחלוקות הפוסקים בדיני ברכת חתנים.

• **פנים חדשות בסעודה או בברכת המזון** - אחד התנאים באמירת שבע ברכות הוא, שימצאו בשעת הברכה "פנים חדשות", דהיינו מי שלא נכח בשמחת הנישואין או שבע ברכות קודמים. ונחלקו המחבר

³ על דברים אלו כתב רבי **גמליאל הכהן רבינוביץ**, מח"ס "גם אני אודך":

על פי מחלוקת הראשונים האם גדר השבע ברכות מדין "דבר שבקדושה", או מגדרי "ברכת השבח והודאה", נראה לי בס"ד שהנה יש מחלוקת ידועה אם החתן עצמו יכול לברך שבע ברכות, או לא. וכתבו הפוסקים הטעם האוסרים שאין ראוי שהחתן ישבח עצמו.

ונראה הביאור שתלוי במחלוקת הנ"ל, האם גדר השבע ברכות מדין "דבר שבקדושה", שאז גם החתן יכול לברך בעצמו שבע ברכות, או שגדר השבע ברכות מגדרי "ברכת השבח והודאה", והיינו שבח להקב"ה, ואם כן לא ראוי שהחתן משבח בעצמו, עליו שהוא חתן, אלא יותר ראוי שאחרים משבחים אותו, ומודים להקב"ה, על זה. ודו"ק בזה.

והרמ"א האם ה"פנים החדשות" צריך להיות נוכח בסעודה או בברכת המזון. מרן השו"ע (אבן העזר סימן סב אות ז) כתב: "ויש אומרים שאפילו היו בשעת החופה ושמעו הברכות, אם לא **אכלו שם** עד עתה, מקרי פנים חדשות ומברכים בשבילם שבע ברכות אחר ברכת המזון, וכן פשט המנהג". וכתב הרמ"א: "ויש אומרים דאם היו שם פנים חדשות, **אף על פי שאין אוכלין שם**, מברך בשבילם לילה ויום". ונראה כי נחלקו האם ברכת חתנים היא חלק בלתי נפרד מברכת המזון, או ברכה בפני עצמה שנהגו לאומרה בסמוך לברכת המזון.

מרן השו"ע סבר שברכת חתנים היא **חלק בלתי נפרד מברכת המזון**, ולכן רק מי **שאכל** והתחייב בברכת המזון גורם לאמירת ברכת חתנים. אולם הרמ"א נקט שברכת חתנים היא ברכה בפני עצמה שנהגו לאומרה בסמוך לברכת המזון, לכן אין זה לעיכובא אם ה"פנים חדשות" לא אכל בסעודה.

• **ברכת חתנים על כוס נוספת או על כוס ברכת המזון** - בשו"ע (שם סעיף ט) נפסק: "יש אומרים שאין לומר שבע ברכות על כוס ברכת המזון, אלא **מביא כוס אחר** ואומר עליו שבע ברכות, וחוזר ולוקח כוס של ברכת המזון ואומר עליו בורא פרי הגפן. ויש אומרים **שאיין צריך**, אלא על כוס של ברכת המזון מברך שבע ברכות, **וכן פשט המנהג**". וכתב הרמ"א: "**ובמדינות אלו נוהגים כסברא הראשונה**". ונראה כי מרן השו"ע והרמ"א נחלקו לשיטתם הנ"ל בגדר ברכת חתנים.

מרן השו"ע סבר שברכת חתנים היא **חלק בלתי נפרד מברכת המזון**, ולכן מברך את שבע הברכות על אותו כוס של ברכת המזון, ואין צורך בכוס אחרת. אולם הרמ"א נקט שברכת חתנים היא ברכה בפני עצמה שנהגו לאומרה בסמוך לברכת המזון, ולכן צריך להביא כוס אחרת לברך עליה את ברכת החתנים.

• **איסור שיחה עד לאחר שבע הברכות** - בשו"ע בהלכות ברכת המזון (או"ח סימן קפג סע' ו) נפסק: "משנתנו לו כוס לברך לא ישיח המברך, והמסובין אין להם להשיח משהתחיל המברך". וכתב המשנה ברורה (ס"ק כא) שאסור לשוחח "משנתנו לו כוס ועד אחר שתייתו, שהוא **לאחר גמר ברכת המזון**". ועל פי זה יש לדון עד מתי אסור לשוחח - האם עד אחר ברכת המזון או עד לאחר סיום השבע ברכות. ולכאורה דין זה תלוי בגדר ברכת חתנים.

אם נאמר שברכת חתנים היא **חלק בלתי נפרד מברכת המזון**, נראה שאסור לשוחח עד לאחר סיום השבע ברכות, שהן למעשה "גמר ברכת המזון". אולם אם ברכת חתנים היא ברכה בפני עצמה שנהגו לאומרה בסמוך לברכת המזון, לכאורה ההלכה שאסור לשוחח נאמרה רק עד לאחר גמר ברכת המזון, ואין כל איסור לשוחח לאחר מכן.

• **אמירת השבע הברכות לאחר סיום ברכת הטוב והמטיב** - ידידי רבי ניסן קפלן, ר"מ בישיבת מיר, הביא בספרו ברכת חתנים (קונטרס שבע ברכות סימן ט) "דכשמרן הגרי"ז בירך בעצמו השבע ברכות של שבע ברכות, היה אומרם תיכף אחר ברכת המזון לפני הרחמן. והוא על פי מה שכתב באבן האזל דהברכה הרביעית נגמרת ב"אל יחסרנו", ושם צריך לענות אמן. וכיון שצריך להמשיך השבע ברכות מברכת המזון אין להפסיק בינתיים בהרחמן".

הברכה האחרונה בברכת המזון היא ברכת "הטוב והמטיב", המסתיימת במילים "ואל יחסרנו". לאחר מכן נוהגים לומר בקשות הפותחות במילים "הרחמן הוא" וכו', שכמובן אינן מעיקר הברכה אלא הוספות שנהגו לאומרם. ולכן הגרי"ז לשיטתו שדייק מדברי הרמב"ם [לעיל אות ה] שברכת חתנים היא **חלק בלתי נפרד מברכת המזון**, הקפיד לומר את שבע הברכות תיכף ומייד אחר ברכת המזון הנגמרת במילים "אל

יחסרנו" לפני אמירת "הרחמן", כי חשש שבאמירת "הרחמן" יש הפסק בין ברכת המזון לברכת חתנים שהיא חלק בלתי נפרד ממנה. אולם אם ברכת חתנים היא ברכה בפני עצמה שנהגו לאומרה בסמוך לברכת המזון, אין מניעה מלסיים את אמירת "הרחמן" ואת כל הבקשות הרבות הנאמרות בסוף ברכת המזון, ורק אז לומר את השבע ברכות.⁴

• **ברכת חתנים רק במקום אכילת פת או גם באכילת מזונות** - הגרצ"פ פרנק, רבה של ירושלים, כתב בספרו הדרת קדש (סימן יט) "עובדא הוה בחופת נישואין שהיתה בביתי, ואחרי החופה הסבו אל השולחן ואכלו מעדנים מיני תרגימא מזונות ופירות, וגם שתו יין, ונסתפקתי אם צריכים לברך ברכת חתנים פעם שניה כמו בברכת המזון של סעודה. ולכאורה היה נראה לי דמכיון דאין זה סעודה שמברכין בה ברכת המזון אין צריך ברכת חתנים".

ונראה כי ספק זה, האם ברכת חתנים נאמרת רק במקום אכילת פת וברכת המזון או אפילו באכילת מזונות וברכת מעין שלוש, תלוי בגדר ברכת חתנים. והכרעת הגרצ"פ שברכת חתנים נאמרת רק במקום אכילת פת, מובנת אם נאמר שברכת חתנים היא חלק מברכת המזון, ולכן כשאין חיוב ברכת המזון אין מברכים ברכת חתנים. אולם אם ברכת חתנים היא ברכה בפני עצמה, וכפי שנאמר במסכת סופרים, היו אומרים אותה "שחרית וערבית" גם ללא סעודה [אלא שנהגו לאומרה בסמוך לסעודה], ודאי יכולים לברך ברכת חתנים גם לאחר סעודת מיני תרגימא.

• **שבע ברכות בתוך הסעודה** - עוד כתב הגרצ"פ פרנק בספרו הדרת קדש (סימן כ) "בנישואין של בן אחי שהיו ביום ראשון, ושבת הוא יום השביעי, וקרוב בדבר שיאריכו בסעודה שלישית עד הלילה, וממילא תהיה ברכת המזון בליל שמיני. אמר בן אחי הרה"ג ר' פייבל, וכן עשה, **בתוך הסעודה לקח כוס ובירך עליו שבע ברכות**. ואמר דממה שכתב בטור (אבן העזר סימן סב) שיש מברכין שבע ברכות בלי שום סעודה אבל אינו מנהג יפה, משמע דבלי סעודה כלל אינו מנהג יפה, אבל כשאכלו סעודה אין הכרח להמתין לברכת המזון" כלומר, מכיון **שברכת חתנים אינה תלויה בברכת המזון**, יכולים לברכה בתוך הסעודה.

אולם הגרש"ז אויערבך כתב בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סימן יח) "**יש לפקפק על אלה שרוצים להאריך בסעודת יום האחרון של שבעת ימי המשתה ולברך ברכת המזון בלילה, ולכן מקדימים לברך ברכת נישואין לפני ברכת המזון באמצע הסעודה**. משום דאם נאמר שחיוב הברכות קשור רק עם הסעודה ולא עם ברכת המזון, מסתבר שהיינו מצריכים לברך ב' פעמים בורא פרי הגפן כמו בברכת אירוסין ונישואין

⁴ על דברים אלו כתב ידידי **רבי יוסף כרמל**:

ואולי עוד יש ליישב מנהגינו שגם אם ברכת חתנים היא חלק מברכת המזון וכפי ששמע ברמב"ם, מכל מקום הרי בסדר התפילה של הרמב"ם המופיע בסוף ספר אהבה, כתב הרמב"ם בנוסח ברכת המזון שלו כמה בקשות של הרחמן וכו' ועוד פסוקים כנהוג, ומשמע שזה התקבל כחלק מנוסח ברכת המזון. ולפי זה בקשות אלו שנהגו לומר כחלק מנוסח ברכת המזון לא יהוו הפסק לפני אמירת ברכת חתנים.

וכן כתב בסגנון דומה, ידידי **רבי יחזקאל בקנרוט**:

נוכל לומר, שגם אם סיבת עשרה בברכת חתנים אינה משום דבר שבקדושה אלא משום כבוד החתן והכלה, יש לומר שמספיק שכבודם נמדד בתחילת ההגדה, שכדי להתחיל לומר, אזי כבודם של החתן והכלה הוא שמתחילים בעשרה. ואם יצאו מקצתם לאחר מכן, יכולים לגמור אותם אפילו בפחות מעשרה. ובפרט שאם בכבוד החתן והכלה עסקינו, אם יפסיקו מלברך, אין לך בזיון גדול מזה, ועדיף שימשיכו לברך ככל דבר שבקדושה, שאם התחילו בעשרה ממשיכים אפילו בפחות מעשרה. ומתיישבת שיטת בעל הערוך השלחן.

ולהפסיק קצת באמצע כמו שמפסיקין תחת החופה בקריאת הכתובה". הגרש"ז הוכיח כי **השבע ברכות קשור לברכת המזון** ולא לסעודה, שאם לא כן היה צריך לברך **פעמיים** ברכת בורא הגפן - פעם אחת על הכוס של ברכת המזון, ופעם אחת על הכוס של השבע ברכות, כשם שתחת החופה מברכים פעמיים בורא פרי הגפן, פעם אחת על הברכת אירוסין ופעם נוספת על השבע ברכות. והוסיף הגרש"ז: "אולם חוץ ממה שמפשטות דברי הרמב"ם והתוספות בפסחים (קב, ב) משמע שזה דין בברכת המזון, גם מוכח הכי מכל הפוסקים שתפשו עצה לענין חתן בליל ראשון של פסח איך לסדר את הברכות על ב' כוסות, ולא עלה כלל על דעת אחד מהם לומר דאפשר לברך את הברכות על כוס יין באמצע הסעודה שמותר לכולי עלמא לשתות יין. ומוכח מזה **דתיקון חכמים היה לברך את הברכות רק אחר ברכת המזון ולא באמצע הסעודה**".

• • •

האם מותר לאשה לברך ברכת חתנים

ח. ממוצא הדברים נבוא לדון האם מותר לאשה לברך ברכת חתנים. במושכל ראשון נראה כי לשיטתם של השיטה מקובצת והרמב"ם שגדר הברכה הוא "דבר שבקדושה", ולפיכך אשה שלא מצטרפת למנין עשרה לאמירת "דברים שבקדושה", אינה יכולה לברך את ברכת החתנים. וכפי שנראה מדברי הרמב"ם בהלכות אישות (פ"י ה"ה) "ואין מברכין ברכת חתנים אלא בעשרה גדולים ובני חורין וחתן מן המנין". וכתב המגיד משנה: "ומה שכתב גדולים ובני חורין, לומר שאין **עבד וקטן מצטרפים**, כמסקנא דפרק שלושה שאכלו. וכן דעתו ז"ל בהלכות תפילה (פ"ח ה"ד) והוא הדין לכל דבר שצריך עשרה שאין מצטרפים". ומההשוואה בין דין ברכת חתנים שצריכה עשרה לדיני דבר שבקדושה בתפילה שצריך עשרה, משמע כי אשה לא תוכל לברך ברכת חתנים בעשרה.

ועוד נראה לומר שאם ברכת חתנים היא **חלק בלתי נפרד מברכת המזון**, מאחר ובש"ע נפסק בהלכות זימון (או"ח סימן קצט סעיף ו) "**נשים** ועבדים וקטנים **אין מזמנין עליהם**", והיינו שאשה לא מצטרפת לזימון עם אנשים - כשם שבזימון האשה אינה מצטרפת ואינה מזמנת כך גם בברכת חתנים אשה לא מצטרפת, כדברי רבי זלמן נחמיה גולדברג, חבר בית הדין הגדול בירושלים, בשו"ת בנין אריאל (אבן העזר עמ' 135) בתשובתו המקיפה בנדון דידן: "ברכת חתנים **שכל האוכלים בסעודת חתן חייבים לברך ברכת חתנים**, ולכן **אין אשה יכולה להוציאם** כיון שהיא אינה מצטרפת לעשרה. וכן בברכת הזימון, כיון שהמזמן צריך להוציא לכל האוכלים בברכת הזימון, ולכן כל שאינה מצטרפת, אינה מוציאה ידי אחרים". הגר"נ מסיים את דבריו: "**ברכת חתנים היא אמנם חלק מברכת המזון**, אבל אין מברך אותה כל אחד בפני עצמו, אלא התקנה היא שמזמן יברך ויוצא את כולם, וכיון שאשה אינה מצטרפת לזימון, כל שכן שאינה מזמנת וממילא אינה יכולה לברך ברכה זו".

אך אם נאמר שברכת חתנים אינה חלק מברכת המזון, יש מקום לומר שאף שבזימון אינה מצטרפת ואינה מזמנת, אולם בברכת חתנים אכן תוכל לברך.

וכמו כן, לדעת התוספות רי"ד והערור השלחן **ומשמעות המשנה ברורה** שברכת חתנים אינה "דבר שבקדושה" אלא **ברכת הודאה ושבח** שצריכה להיאמר בפני עשרה, כשם שאשה יכולה לברך ברכת הגומל, כך תוכל לברך גם ברכת חתנים.

ט. ואכן הרמב"ם כתב במפורש בהלכות ברכות (פ"ב ה"ט) "אין מברכין ברכת חתנים לא **עבדים** ולא **קטנים**", ולא כתב **שאשה** לא תברך, ומשמע מ"השמטה" זו, כי לדעתו גם נשים יכולות לברך ברכת חתנים.

ויש סמך לכך בהלכות **קריאת התורה** שאשה לא מצטרפת למנין עשרה אך **מעיקר הדין** רשאית לקרוא בתורה [אילולא הטעם של "כבוד הציבור", כפסק השו"ע (או"ח סי' רפב סע' ג) "הכל עולים למנין שבעה [קוראים העולים לתורה בשבת] אפילו אשה וקטן שידוע למי מברכין, אבל אמרו חכמים אשה לא תקרא בציבור מפני כבוד הציבור". ומעתה מדוע שלא נאמר גם **בברכת חתנים** שאין איסור **מעיקר הדין** לאשה לברך את ברכת החתנים [ויש לדון האם טעם "כבוד הציבור" שייך כאן].⁵

אולם רבי שאול ישראלי, ראש ישיבת מרכז הרב וחבר בית הדין הגדול בירושלים (קובץ ברקאי תשמ"ג עמ' 163) כתב שיש לחלק בין קריאת התורה לברכת חתנים, משום שחיוב ברכת חתנים נאמר על **המשתתפים** בשמחת החתן, כלשון הרמב"ם "בבית חתנים מברכים ברכת חתנים" (הלכות ברכות פ"ב ה"ט; הלכות אישות פ"י ה"ג). וחיוב זה הוא "**גדר לשמח את החתן**", כשם שיש מצוה לשמחו בריקוד ובשירה לפניו וכיוצא בזה כמבואר בכתובות דף י"ז, כן גם הברכות שמברכים אותו בהזדמנות זו הוא פעולה במסגרת השמחה שמשמחים אותו. **ומצוה זו לשמח החתן אינה מוטלת על הנשים**, שאין זו דרך צניעות לצאת לפני החתן לשמחו בריקוד ובשירה, ממילא אין גם חובת הברכות שהיא כאמור חלק ממעשה השמחה המוטלת על הנשים. ועל כן **אין זה דומה לקריאת התורה**, כי **שם הקריאה אינה להוציאם ידי חובה**, רק להתיר לאשה לקרוא בתורה בברכותיה, ע"כ היה שפיר מקום להתיר לה כל עוד יש כאן עשרה אנשים שהוא תנאי להיתר אמירת כל דבר שבקדושה. אך **בנדון שבע ברכות אין מקום שאשה תאמרם**, שהרי **אין עליה חובת הברכות**, וממילא אינה יכולה גם לפטור אחרים באמירתם את הברכות הללו שאין הם עליה חובה".

כלומר, ברכת חתנים וקריאת התורה חלוקות זו מזו ביסודן. ובעוד שבקריאת התורה אין הקורא מוציא ידי חובה אחרים, ולכן מותר לאשה לקרוא בתורה מעיקר הדין [ללא הטעם של "כבוד הציבור"] כי לא מוציאה בזה אחרים ידי חובה, הרי שבברכת חתנים המברך מוציא אחרים ידי חובת המצוה לשמח חתן וכלה, ולכן אשה שאינה מחוייבת בשמחת חתן וכלה אינה יכולה להוציא אחרים בברכת חתנים. [את "השמטת" הרמב"ם שלא הזכיר שאין ברכת חתנים נאמרת על ידי אשה, ביאר הרב ישראלי: "ומעתה מובן מה שלא הוצרך הרמב"ם להזכיר כלל שאין אשה מברכת ברכה זו, כיון שברכות אלה הן במסגרת שמחת חתן שאין על אשה חובה זו כלל ועיקר, מובן שגם ברכה זו אינה מברכת. וכל עיקר לא הוצרך אלא להשמיענו שגם עבדים וקטנים שאין כאן שום פגיעה בדרכי הצניעות שישתתפו גם הם בשמחת החתן, והוא אמינא שמשום כך יוכלו גם הם לברך, והשמיענו שמכל מקום אין הדבר כן. וזה משום שאינם מהוים המקהלות ולא להם גם ברכות אלו לברכם בשביל הללו החייבים"].

חשש "קול באשה ערוה"

⁵ על דברים אלו כתב ידידי **רבי יוסף כרמל**:

ואולי ניתן להביא גם ראייה מנשים שנוהגות לומר קדיש, שאע"פ שקדיש טעון עשרה, מכל מקום אישה יכולה לאומרו.

י. סיבה נוספת לאסור על אשה לברך ברכת חתנים בשו"ת משברי ים (סימן פה) בגלל ההלכה של "קול באשה ערוה", כדבריו: "המטה אפרים בדיני קדיש (שער ד, באלף למטה) פסק הואיל וקרוב הדבר שהבת תכוון לבסומי קולה, יש בזה משום קול באשה ערוה, דאמרינן זמין נשי [נשים מזמרות] וענין גברי [וגברים עונים להן] - פריצותא. ומכאן, אם בימי אבלה יש חשש שהיא תכוון לבסומי קולה [לשיר באופן מיוחד העלול לגרום להרהור עבירה], בימי שמחה באווירה עליזה שמצוה לשמח את החתן והכלה אין ספק שהאשה תכוון לבסומי קולה, ויש בזה משום קול באשה ערוה".

אולם רבי יהודה גרשוני (גרודנר) דחה בספרו חכמת גרשון (עמ' קסו) טענה זו משום "שאיין יצר הרע מצוי לשעה קלה כזאת, ובמקום השראת השכינה לא חששו חכמים להרהור, ובמקום בי עשרה שכינתא שריא". ומציין לדברי הגר"ע יוסף בספרו יחווה דעת (ח"א סימן טו) שהביא את דברי החיד"א (ראש דוד פרשת בשלח דף נד) שבמקום שיש "אימתא דשכינה", אין לחוש לקול זמר באשה ערוה. ולכן בשעה שאשה מברכת ברכה אין כל חשש ל"קול באשה ערוה".

אמירת ברכת "אשר ברא" בזימון של נשים

יא. הרא"ש (כתובות פ"א סימן יג) הביא שנחלקו רבותינו הראשונים האם צריך עשרה לברך את ברכת "אשר ברא ששון ושמחה", ופסק כדעת הסוברים "דלא בעי עשרה אלא כשמברכין כל ברכת הזיווג דומיא דבועז". וכן פסק בשו"ע (אבן העזר סי' סב סע' ד) "אין מברכין ברכת חתנים, אלא בעשרה גדולים ובני חורין, אבל כשאין אומרים אחר ברכת המזון אלא ברכת אשר ברא, אינו צריך עשרה". והוסיף הרמ"א: "ומכל מקום ג' בעינן".

והנה בשו"ע (או"ח סי' קצט סע' ז) נפסק: "נשים מזמנות לעצמן". ועל פי זה חידש רבי יהודה הרצל הענקין בשו"ת בני בנים (ח"ג סימן כז) "במשך שבעת ימי המשתה לעניות דעתי מותר לנשים לזמן לעצמן עם החתן והכלה כשאין שם זימון של גברים, ולברך אשר ברא, לפי מה שנפסק באבן העזר שאין צריכים עשרה לאשר ברא, ושלא כרמב"ם. וממילא אין ברכה זו תלויה בצירוף לעשרה, וכיון שנשים מזמנות לעצמן יכולות גם לברך אשר ברא". והוסיף: "גם הר"ר דוד אויערבאך שליט"א כתב כן במכתב וז"ל, אם שלש נשים אכלו ביחד עם החתן והכלה שפיר יכולות לברך ברכה זו, משום דרך לגבי זימון בשם, דבעינן מנין של עשרה אנשים, אין האשה בכלל זה. משא"כ לענין זימון בשלושה, שגם נשים איתניהו בכלל צירוף זה ורשאות לזמן, הוא הדין שרשאות לברך ברכת אשר ברא".

ומבואר שהאיסור לאשה לברך ברכת חתנים נובע מכך שאינה מצטרפת לזימון של עשרה, כי זהו "דבר שבקדושה", ושכאינה מצטרפת גם אינה יכולה להוציא אחרים ידי חובה. ולכן בזימון של שלוש נשים שאין בו איסור, אשה ודאי יכולה לזמן וגם לברך את ברכת "אשר ברא" שנאמרת בשלושה.

אולם יש לציין כי הגר"נ בהמשך תשובתו בשו"ת בנין אריאל כתב: "ואף אם הסעודה התקיימה אצל החתן, ולא היה מנין אלא רק זימון של שלושה אנשים ורוצים לברך "אשר ברא" - גם אז אין האשה רשאית לברך", אך לא נימק מדוע. ויתכן שטעמו כי הזימון הוא של שלושה אנשים ולא נשים, ולכן אין לה חלק בברכה, וצ"ע.

• • •

צירוף אשה לעשרה בברכת חתנים

יב. עתה נראה לדון האם לדעת האוסרים לאשה לברך ברכת חתנים - האם יש פתח להתיר לצרפה להשלים מנין עשרה הנדרש לברכת חתנים.

והנה בספרנו **רץ כצבי - ירח איתנים** (סימן ג ענף ב) כתבנו לחלק בין 'ציבור' ובין 'רבים', והבאנו ראיות לכך שאמנם למה שהוא "דבר שבקדושה", צריך 'ציבור' ואשה לא מצטרפת. אבל יש דברים שאשה יכולה להצטרף ולהיות חלק מ'רבים':

• לדעת רבי יוסף ענגיל בספרו גליוני הש"ס (סנהדרין עד, ב ד"ה מה להלן) גם נשים נכללות במנין עשרה לדין קידוש השם בפרהסיא. הגר"י ענגיל הביא את דברי הרוקח שחיוב זימון בעשרה הוא דווקא בעשרה ישראלים זכרים גדולים מאחר ובסוגיא בסנהדרין מבואר ש"פרהסיא" היינו עשרה וכפי שנלמד מ"עדת המרגלים" שהיו עשרה גדולים וזכרים, וכתב הגר"י ענגיל על דברי הרוקח: "והם חידוש דלא יהיה חיוב קידוש השם רק בפני עשרה זכרים דייקא, ולשון הש"ס דכאן דאמר תחילה אין פרהסיא פחותה מעשרה בני אדם, פשוט **דגם אשה בכלל בן אדם**, ואם כן הרי לא חידש הש"ס אחרי זה רק דבעינן ישראלים, אבל לא דניבעי נמי זכרים. ומיהו לענין קטנים יש לומר מסברא דבפני קטנים לא היו קדושת השם, כיון דאין להם דעת". ובביאור דבריו כתב הרב חיים ג'קטר (קובץ בית יצחק חלק כב עמ' 300) שיש להבדיל בין "**ציבור**" ל"**רבים**". עשרה זכרים בני חורין מוגדרים כ"ציבור", אולם נשים אינן בכלל "ציבור", ולכן בכל דברים שבקדושה שצריך "ציבור", אין נשים בכלל. אולם "הדרישה לעשרה בענין קידוש השם בנסיבות מסויימות היא לנוכחות **"רבים"**, ולא "**ציבור**". אשה אינה יכולה להיות חלק מציבור, אולם היא יכולה להיות חלק מרבים. והסברא לכך היא שבנוכחות רבים אנו מתמקדים ברושם על המסתכלים שזה מסר נפשו להקב"ה כדי לא לעבור איסור, ואין כל סיבה לחלק בין נשים וגברים בענין זה, שהרי שניהם מתעוררים מזה שעדים הם למסירות נפש לבורא. ולכן הגיוני לומר **שגם נשים** יכולות להרכיב אגודת בני אדם המוגדרת על פי הלכה כ**רבים**".

• בשו"ת רב פעלים (או"ח ח"ב סימן סב) נשאל האם ההלכה שצריך לומר בפני עשרה כאשר מבקש מחברו מחילה ולא רצה חברו למחול לו כדי שלא יחשדוהו (שו"ע או"ח סי' תרו) מתקיימת כשאומר כן בפני עשר נשים. ובתחילת דבריו כתב: "בהשקפה הראשונה אמרתי, הסברא מחייבת דמהני בעשרה נשים, דמידי הוא טעמא אלא בעבור פרסום הדבר, גם על ידי נשים יתפרסם, ואדרבה נשים דברניות הן ויפרסמו הדבר יותר מאנשים".

ובהמשך דבריו כתב: "ועוד אני אומר שספק זה יש להסתפק בו בדין אחר, דאיתא בשו"ע (סי' תרעא) בדין נר חנוכה שמדליקין ומברכין בבית הכנסת משום פרסומי ניסא, וכתב המג"א (שם ס"ק י) שאם הוא סמוך לחשיכה בליל שבת וטרם שיבואו מנין לבית הכנסת יתקדש היום, יברך וידליק מיד דמכל מקום איכא פרסומי ניסא כשבאים אחר כך לבית הכנסת וכו'. וכתב הרב שערי תשובה בשם מור וקציעה כיון שהוא משום פרסומי ניסא צריך שיהיה עדה בשעת מעשה ורק אם השעה דחוקה לא יבטל ההדלקה אלא ידליק בלא ברכה. וגם בזה יש להסתפק אם נמצא עשר נשים ידליק בברכה ואפילו דאין השעה דחוקה, או דלמא אין מועיל פרסום אשר בפני נשים דאין נחשבים עדה כמ"ש חז"ל בדין הקדושה דכתיב ונקדשתי בתוך בני ישראל, ולא בנות ישראל".

ולמעשה הביא הרב פעלים את ספקו של הרמ"א (או"ח סי' תרצ סע' יח) אם נשים מצטרפות למנין עשרה בקריאת מגילה, וכתב: "ועיין פרי חדש דכל דאיכא היכר צירוף אינם מצטרפים משום פריצותא עי"ש, הרי התם טעמא דבעינן עשרה הוא משום פרסומי ניסא, ועם כל זה אי לאו משום דניכר היכר

צירוף דחשיב פריצותא דדמי לזימון הנזכר לעיל הוה אמרין איכא פרסומי בנשים". ובזה נפשט הספק אשר נסתפקנו בנרות חנוכה, דיש לומר **מהני צירוף נשים בעבור פרסום הנס**, והוא הדין נמי דנפשט ספק הרב פתחי תשובה בענין **מחלל שבת בפרהסיא בפני נשים דוקא דחשיב פרהסיא** ופסול. אמנם ספק דנדון דידן [לענין בקשת מחילה בפני עשר נשים] לא נפשט מזה, דיש לומר בנדון דין התקנה היא בשביל בושא שיבוש ויתכפר, ובפני נשים לא הוויא ליה בושא כל כך".

למדנו איפוא, מדברי הרב פעלים, כי יש דברים שלגביהם עשר נשים נחשבות "פרהסיא". והיינו כפי שנתבאר לעיל, שיש להבדיל בין "**ציבור**" ל"**רבים**", ואף שלדברים שצריך בהם "**ציבור**", עשר נשים אינן נחשבות כ"**ציבור**", ולכן דברים שבקדושה נאמרים רק בעשרה זכרים בני חורין. אך בדברים שצריך נוכחות של "**רבים**" - וכגון לענין פרסום הנס בחנוכה ובמגילה, או לענין "פרהסיא" בקידוש השם [לדעת רבי יוסף ענגיל והרב פעלים] גם עשר נשים נחשבות "רבים".

אשה מצטרפת להיות חלק מה"רבים" הנצרכים לפרסום ההודאה בברכת חתנים

יג. ומעתה נראה לומר שבוודאי לדעת השיטה מקובצת ומשמעות דברי הרמב"ם [לעיל **אות ב**] שברכת חתנים היא ככל "דבר שבקדושה", אין אשה מצטרפת ל"**ציבור**" למנין עשרה.

אולם לדעת התוספות רי"ד והערך השלחן ומשמעות המשנה ברורה [לעיל **אות ג**] שטעם אמירת ברכת חתנים בעשרה אינו משום "דבר שבקדושה" אלא זהו **גדר ברכת הודאה ושבח** שצריכה להיאמר בפני עשרה, יתכן לחדש שגם נשים מצטרפות למנין עשרה הנצרך לברכת חתנים, משום שלפי שיטתם הצורך בעשרה אינו מדין "**ציבור**" שמתקיים בהם אמירת "דבר שבקדושה", אלא מדין "**רבים**" שצריך לומר בפניהם את ברכת החתנים לכבוד החתן והכלה, כי גם אשה מצטרפת לדברים שצריך נוכחות של "רבים". ומצאתי בספרו של הרב יעקב אריאל, רבה של רמת גן (הלכה בימנו עמ' 215) שדחה בתוקף סברא זו: "היתה מי שרצתה לדמות את המניין הנצרך לנישואין למניין האמור במגילה. וכשם שבמגילה נשים מצטרפות ל'פרסומי ניסא', כך גם בנישואין נשים תצטרפנה ל'פרסומי מילתא' (כתובות ח, ב). ההנחה היא שהצורך במנין בנישואין הוא רק לשם פרסום העובדה שהזוג נישא כדת משה וישראל, ולפרסום כזה גם נשים כשרות וממילא ניתן לצרפן למנין". אלא שהרב אריאל אישית דחה זאת: "ולא היא, נימוק זה של הפרסום אינו היחיד, יש גם נימוק אחר **שהצורך במנין הוא ככל דבר שבקדושה**. וגם הסובר שהטעם הוא משום פרסום, הצורך בכך הוא רק בשעת החופה עצמה, אך ביתר שבעת ימי המשתה המניין נצרך לכל הדעות משום דבר שבקדושה, ומניין של נשים אינו מוגדר ככזה".

אולם כפי שנתבאר לעיל, דבריו נכונים אליבא דהשיטה מקובצת ומשמעות דברי הרמב"ם שברכת חתנים היא ככל "דבר שבקדושה", אולם לדעת התוספות רי"ד והערך השלחן ומשמעות המשנה ברורה שאמירת ברכת חתנים בעשרה יסודה מדין **ברכת הודאה ושבח** שצריכה להיאמר בפני עשרה, ודאי אפשר לומר שגם נשים מצטרפות ל"**רבים**" שיש צורך לפרסם בפניהם את ברכת החתנים לכבוד החתן והכלה.

סיכום

יד. רבותינו הראשונים והאחרונים נחלקו האם ברכת חתנים היא בגדר "**דבר שבקדושה**" הנאמר בעשרה, או שהוא גדר **של ברכת השבח וההודאה** שיש לאומרה בעשרה לכבוד הקב"ה בשעה

שמתאספים הרבים לכבודו במקהלות עם [ונפקא מינה, מה הדין כשהיו עשרה כשהתחילו לברך ברכת חתנים ויצאו חלקם - האם יסיימו הברכות ללא עשרה, וכן מה דין אמירת שבע ברכות ברמקול, כמבואר לעיל.

בדברי הגרי"ז מבואר כדעת השיטה מקובצת, שברכת חתנים היא בגדר "דבר שבקדושה". אולם בדברי הערוך השלחן מבואר שבגדר ברכת חתנים אינו מדין "דבר שבקדושה", וכן נראה מדברי המשנה ברורה שהשווה בין ברכת הגומל לברכת חתנים, שגדר ברכת חתנים כדעת התוספות רי"ד, שברכת החתנים היא **ברכת השבח וההודאה שצריך לאומרה באסיפת עשרה**.

ולפי שיטתם נתבאר לעיל, שכשם שאשה יכולה לברך ברכת הגומל, כך תוכל לברך גם ברכת חתנים. וכמו כן נתבאר לפי שיטתם, שגם נשים מצטרפות לעשרה שהם "רבים" ולא "ציבור" - שיש צורך לפרסם בפניהם את ברכת החתנים לכבוד החתן והכלה. אולם זאת למודעי, כי הדברים נכתבו כבירור להלכה, ולמעשה ברור שההוראה בנדון זה מסורה ליושבים על מדין, העומדים על משמר גדרי הצניעות ושוקלים את הדרך אשר ילכו בה בהיבטים נוספים, ובתוכם החשש שלא לחדש דברים שלא נהגו בהם מדורי דורות, כדי להגן ולבצר את חומות הדת וההלכה.

• • •

מאמר זה ראה אור בקובץ **אמונת עתיד**, תשע"ט. בעקבות פרסומו כתב רבי יהודה עמיחי, ראש המחלקה ההלכתית, מכון התורה והארץ:

א. תקנת ברכת חתנים

במאמרו המצויין של הרב צבי רייזמן שליט"א הביא שיש שני הסברים בראשונים מדוע צריך עשרה בברכת חתנים. תחילה הביא את דעת הגאונים כפי שהובאה בשטמ"ק (כתובות ז ע"ב) שהברכה היא משום דבר שבקדושה לברך את ד' ולכן בועז כינס עשרה מזקני המקום. וכן הביא את דעת הרמב"ם (הל' אישות פ"י ה"ה) שברכת חתנים בעשרה גדולים ובני חורין, ודינה על פי דברי המ"מ ככל תפילה שצריכה עשרה. לאחר מכן הביא את פסקי הרי"ד (כתובות ז ע"ב) שכתב: "ברכת חתנים צריכה עשרה כדכתיב במקהלות ברכו ד' וכתוב ברוב עם הדרת מלך וזו האסיפה היא על כבודו לברכו ברבים". ומכאן יצא ללמוד שדעת הרי"ד חולקת וסוברת שברכת חתנים צריכה עשרה בגלל שבח והודאה. כדי לבדוק האם יש כאן דעה חולקת על דברי הגאונים והרמב"ם יש לעיין בדברי התוס' רי"ד בשלמותם על הגמ' (כתובות ח ע"א) שהביא את סדר הברכות:

(כתובות ח ע"א). מאי מברך אמר רב יהודה ברוך שהכל ברא לכבודו ברוך יוצר האדם ברוך אשר יצר את האדם בצלמו בצלם דמות תבניתו והתקין לו ממנו בנין עדי עד ברוך יוצר האדם שוש תשיש תשיש ותגל עקרה בקיבוץ בניה בתוכה לשמחה ברוך משמח ציון בבניה שמח תשמח ריעים ואהובים כשמחך יצירך מקדם לגן עדן ברוך משמח חתן וכלה ברוך אשר ברא ששון ושמחי חתן וכלה גילה ורינה דיצה וחדוה אהבה אחוה שלום וריעית מהרה י"י אלהינו ישמע בערי יהו' ובחוצות ירושלם קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול מצהלת חתנים מחפתם ונערים ממשתה.

פי' תחלה מברך שהכל ברא לכבודו משום דברכת חתנים צריכה בעשרה כדכ' במקלות ברכו אלהים וכת' ברוב עם הדרת מלך וזו האסיפה היא על כבודו לברכו ברבים משום הכי מתחיל ומברך שהכל ברא לכבודו אחרי כן מברך יוצר האדם כנגד יצירה ראשונה שנברא לבדו אחרי כן מברך על יצירת שניהן היאך הפריד לו אשה מצלעותיו וגו'

דברי הרי"ד בדבר "הכבוד לברכו ברבים" לא הובאו בגמ' בתחילת הסוגיא ששם דנים מניין שצריך י' בברכת חתנים אלא השאלה שנשאלה לאחר מכן על ידי רב יהודה (עיין בהערות לפסקי הרי"ד שיש גי' אחרות) היא על סדר הברכות מדוע מקדימים ברכה לחברתה, ועל כך כתב הרי"ד שהברכה הראשונה היא שהכל ברא לכבודו, לא שזו הסיבה לברכת חתנים אלא מדוע נתקנה ברכת "שהכל ברא לכבודו" כראשונה. דיון זה לא שייך לעצם חיוב ברכת חתנים שעליו הגמ' דנה קודם (כתובות ז ע"ב) וכפי שהרי"ד עצמו הביא את דברי הגמרא:

אמר רב נחמן אמ' לי רב הונא מניין לברכת חתנים בעשרה שנ' ויקח בועז עשרה אנשים וגו' ור' אבהו אמ' מהכא במקלות ברכו אלהים "ממקור יש' על עיסקי מקור. בחיוב של ברכת חתנים בעשרה לא הזכיר הרי"ד את כבודו של הקב"ה ובודאי לא הוזכר שברכת חתנים היא ברכת השבח, אלא שכל מקום שעוסקים בעסקי מקור ישראל ומצוות פריה ורביה היא "מקור ישראל" על כן אנו צריכים לברך בעשרה. בתוס' רי"ד הנדפס הביא את דברי בה"ג (הל' כתובות): בשעה שאתה מברך על המקור משום פריה ורביה עשה קהילה. דברי בה"ג הם שיש חיוב לעשות קהילה בעסקי מקור בדווקא ולא על כל אסיפה של אנשים. לפי גי' זו גם התוס' רי"ד הביא את היסוד של עסקי מקור הם דורשים עשרה, ולא בגלל שיש עשרה יש ברכה. גם רש"י בנוסח הברכות כתב:

שהכל ברא לכבודו אינה מן הסדר אלא לאסיפת העם הנאספים שם לגמול חסד זכר לחסדי המקום שנהג עם אדם הראשון שנעשה לו שושבין ונתעסק בו ואסיפה זו כבוד המקום היא וברכה זו לכך נתקנה.

אסיפתם של ישראל מחייבת ברכה, אמנם לפי רש"י האסיפה של ישראל היא זכר לאדם הראשון ולפי התוס' רי"ד נראה שהאסיפה היא לכבוד השבע ברכות, אבל ברור שהברכה "שהכל ברא לכבודו" היא בגלל האסיפה, אבל עצם הצורך באסיפה זה לא שייך לדיני כבוד אלא זה נלמד מבוועז שהביא עשרה מישראל, ואין לכך שייכות לכבוד.

ב. ערוך השלחן

המקור השני שהובא במאמר לדעה שסוברת שברכת שבע ברכות היא שבח והודאה התבססה על דברי ערוה"ש (סי' סב סעי' יא) וז"ל:

בין כשאומרים אותם בשעת נשואין ובין כשאומרים אותם בהמשתה אחר ברכת המזון ואף על גב דלאו דבר שבקדושה הוא כקדיש וקדושה שלא יתאמרו בפחות מעשרה מ"מ כיון דאומרים שהכל ברא לכבודו לכבוד הנאספים ומזכירין בניין ירושלים אין מדרך הכבוד להזכיר בפחות מעשרה [ע' מגילה כ"ג ב] וילפינן לה מקרא דבועז דכתיב ויקח עשרה אנשים וגו' [כתו' ז' ב] ערוך השלחן התקשה בשאלה מדוע אומרים ברכות חתנים בעשרה הרי אין בהם דברי קדושה, ועל כך ענה שיש דברים שאפילו שאין בהם קדושה בלשונם, אבל חכמים תקנו שצריכים להיות עשרה בגלל הזכרת ייצירת האדם וכבוד בית המקדש. הסברו של ערוך השלחן הוא שבדברים של כבוד הנאספים וכבוד ירושלים גם הם נחשבים כדבר שבקדושה ולכן צריך שיהיו ג', ולא עלה בדעתו כלל שהברכות הם שבח והודאה, אלא בודאי שצריך עשרה בגלל שנלמד מהפסוק, והצורך נובע בגלל כבוד הנאספים ובית המקדש מצריך י' אנשים כפי שתקנו בדבר שבקדושה. ערוך השלחן בדבריו ציין לדברי הגמ' במגילה (כג ע"ב) שמשווה ברכת חתנים וברכת אבלים וזימון שבכולם נאמר "בבציר מעשרה לאו אורח ארעא",

דהיינו מתנאי הכבוד שבכל דבר חשוב יהיו עשרה. בכך מובן מדוע ערוה"ש שני סעיפים לאחר מכן (סעי' יג) כתב:

יראה לי דאם התחילו ברכת חתנים בעשרה ויצאו מקצתן דגומרין אותם אפילו בפחות מעשרה דהרי אפילו בקדיש וקדושה הדין כן כמ"ש בא"ח סי' נ"ה וכ"ש בברכת חתנים ועוד דבחדא משנה תנין להו בפ"ג דמגילה ובוודאי שדיניהם שוה ערוה"ש הוא השווה בין ברכת חתנים והקדיש וקדושה. ובמאמר השאיר את דברי ערוה"ש בצ"ע, כיצד סתר עצמו בין סעי' יא שבו נאמר שברכת חתנים זה דין כבוד ולא קדושה ואילו סעי' יג כתב שלומדים מקדיש וקדושה לדין ברכת חתנים. אבל דבריו צדקו יחדיו, גם סעי' יא לא כתב שזה דין בכבוד אלא שבדברים חשובים צריך י' אנשים. העולה א"כ שאין לכאורה מקור לדין המובא שברכת חתנים היא שבח והודאה.

ג. אישה בברכת חתנים

הרב רייזמן שליט"א כתב למסקנת דבריו:

נראה לומר שבוודאי לדעת ה'שיטה מקובצת' ומשמעות דברי הרמב"ם (פרק א'), שברכת חתנים היא ככל 'דבר שבקדושה', אין אישה מצטרפת ל'ציבור' למניין עשרה. אולם לדעת התוספות רי"ד ו'ערוך השלחן' ומשמעות ה'משנה ברורה' (שם), שטעם אמירת ברכת חתנים בעשרה אינו משום 'דבר שבקדושה' אלא זהו גדר בברכת הודאה ושבח שצריכה להיאמר בפני עשרה, ייתכן לחדש שגם נשים מצטרפות למניין עשרה הנצרך לברכת חתנים. זאת משום שלפי שיטתם הצורך בעשרה אינו מדין 'ציבור' שמתקיים בהם אמירת 'דבר שבקדושה', אלא מדין 'רבים' שצריך לומר בפניהם את ברכת החתנים לכבוד החתן והכלה, כי גם אישה מצטרפת לדברים שצריך נוכחות של 'רבים'.

בסיס הדברים שלדעת התוס' רי"ד הברכה היא שבח והודאה וא"כ נשים יכולות להצטרף ולהיות בעשרה. ולכאורה דבר זה הוא תמוה מכיוון שגם לדעת התוס' רי"ד העשרה הם מעיקר הדין "במקהלות ברכו ד". לא דנים על מקרה של אדם המבקש מחילה מחברו, כפי שהביא בשם הרב פעלים (או"ח ח"ב סי' סב) שם העשרה הם עדים על כך שהאדם ביקש מחילה מחברו אין עליהם כל חובה, אבל בנידון של ברכת חתנים כל העשרה חייבים בברכה עצמה, "ברכו ד", העשרה צריכים לברך את ד' במעמד זה ולצורך כך צריכים להיות עשרה גברים שהם מחוייבים בברכה והאחד מברך להוציא כולם, כפי שהמזמן מוציא את השומעים ולא שייך בנשים (סי' קצט סעי' ו), כך המברך ברכת חתנים הוא מוציא את כל השומעים, אבל אין זה גדר של עדות או פרסום הנס, אלא עיקר המצווה היא "ברכו ד" ולכן בכל מקרה כזה צריך שיהיו עשרה גברים שמקיימים את המצווה.

סיכום

ברכת חתנים נתקנה כמצווה על כל המתאספים לשמחת חתן וכלה לברך ז' ברכות. אין כאן עדות על מעשה הקידושין או שמחת חתן וכלה, אלא חכמים תקנו שכל דבר חשוב כעסקי מקור ישראל ובניין ירושלים צריך לעשותו בעשרה, או מכיוון שזה דבר בקדושה או בגלל חשיבות המעמד. ברכה זו היא ציבורית, ולכן אם יצאו חלקם אין בכך חסרון ויכולים להמשיך ולברך כדין קדיש וקדושה. אבל נשים אינן יכולות להצטרף לעשרה בברכת חתנים.

• • •

על כך השבתי:

בס"ד, י"א ניסן תשע"ט

כבוד ידידי

הרב יהודה עמיחי שליט"א

ראש המחלקה ההלכתית, מכון התורה והארץ

שלום וברכה

יישר כח למע"כ שהעלה על שולחנו, שלחן מלכים, את מאמרי בנדון השתתפות אשה בשבע ברכות, וטרח להעיר ולהאיר כיד ה' הטובה עליכם.

גם אם נקבל את הבנתכם בדברי התוספות רי"ד וערוך השולחן, שאין הכרח לומר בדעתם שהסיבה לברכת חתנים בעשרה היא משום שבח והודאה, בל נשכח כי יש מקור להבנה זו בדברי הר"ן בפסחים (דף ד' ע"א מדפי הרי"ף ד"ה ולענין) שכתב: "ולענין ברכת נישואין נהגו שאין מברכין אלא לאחר שתיכנס לחופה, לפי שאין ברכות הללו אלא ברכות תהילה ושבח".

ואם כן לשיטה זו יש לחקור האם הצורך בעשרה הוא משום חיוב שבח והודאה הנלמד מהפסוק "במקהלות ברכו את ה'", או מדין "דבר שבקדושה", וכפי שנתבאר במאמרי שם.

בברכה ובידידות ופסח כשר ושמח

צבי רייזמן